

Bursa/Cumalıkızık Evlerinde Kapı Halka, Tokmak ve Aynaları

Door Ring, Knocker and Mirrors in Bursa/Cumalikizik Houses

Zerrin KÖŞKLÜ* , Nur Yağmur BÜBER**

Öz

Bursa'da Uludağ'ın kuzey yamaçlarında 1987 yılına kadar köy statüsünde bir yerleşim bölgesi olan Cumalıkızık, bu tarihten sonra mahalle olarak Yıldırım ilçe merkezine bağlanmıştır. 2014 yılında Bursa ve Cumalıkızık Unesco Dünya Miras Listesine alınmıştır. Cumalıkızık, günümüzde erken tarihli ve özgün bir Osmanlı köyü olma özelliğini korumaktadır. Kültür turizminin önemli merkezlerinden biri olan yerleşim alanı, tarihi dokusu ve bu dokuda özellikle geleneksel evleri ile ilgi çekmeye devam etmektedir.

Çalışma kapsamında Cumalıkızık Köyü'nde bulunan 135 evin kapısı üzerindeki halka ve tokmaklar alan taraması yapılarak belirlenmiş, günümüze ulaşan 66 halka ve 40 tokmak incelenmiştir. Bunlar halka, tokmak ve aynaları olmak üzere ana ve alt tiplere ayrılarak gruplandırılmıştır. Cumalıkızık evlerinde kapı halkaları daire şeklinde bir forma sahip olup aynalarındaki farklı bezemelerle hareketlendirilmiştir. Evlerin kapılarını tamamlayan tokmaklarda ise C biçimli, U biçimli ve L biçimli olmak üzere üç tip belirlenmiştir. Bunların içerisinde en yaygın tipi oluşturan C biçimli tokmakların aynalarında görülen düzenlemenin "Allah" lafzının müsennası ya da "Maşallah" yazılı bir tasarım olarak yorumlanması dikkat çekicidir. Cumalıkızık evlerinde halka ve tokmakların yaygın kullanımı, biçimseli, malzemesi ve teknik özellikleri başlangıçta Avrupa'dan ithal edilen kalıpların daha sonra yerleştiği bir geleneğin devamı niteliğinde ve daha çok 19. yüzyıl örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bursa, Cumalıkızık, Kapı, Halka, Tokmak, Ayna

Abstract

Cumalikizik, which was a residential area with village status until 1987 on the northern slopes of Uludag in Bursa, was connected to the Yıldırım District centre as a neighbourhood after this date. Bursa and Cumalikizik were on the UNESCO World Heritage Site in 2014. Cumalikizik maintains its feature of being the earliest surviving Ottoman village and the best-preserved originality. Cumalikizik, one of the important centres of cultural tourism today, continues to attract attention with its residential area, historical texture, and especially traditional house in this texture.

Within the scope of the study, the rings and knockers on the doors of 135 houses in Cumalikizik Village were determined by scanning the area, and 66 rings and 40 knockers were examined. These are classified into main and sub-types as rings, mallets and mirrors. Door rings in Cumalikizik houses have a circular form and are jazzed up with different decorations on their mirrors. On the knockers defining the doors of the homes, there are three different types: C-shaped, U-shaped, and L-shaped. The most common type among these, C-shaped knockers, is remarkable with its interpretation seen in mirrors as a musanna of the word "Allah" or as a design written "Mashallah". The widespread use of rings and knockers in Cumalikizik houses, their form, material, and technical features are a continuation of a tradition that was imported from Europe at the beginning and later localized, especially in the XIX century examples.

Keywords: Bursa, Cumalikizik, Door Ring, Knob, Mirror

* **Sorumlu Yazar:** Zerrin Köşklü (Dr. Öğr. Üyesi), Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Erzurum, Türkiye. E-posta: z.kosklu@atauni.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6681-0589

** Nur Yağmur Büber (Yüksek Lisans Öğrencisi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Bilim Dalı, Erzurum, Türkiye. E-posta: nuraygurmrbbr@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1437-3214

Atf: Kosklu Zerrin, Büber, Nur Yagmur. "Bursa/Cumalikizik Evlerinde Kapı Halka, Tokmak ve Aynaları." *Art-Sanat*, 21(2024): 439–466. <https://doi.org/10.26650/artsanat.2024.21.1215493>

Extended Summary

Cumalikizik, which was a village in the east of Bursa until 1987, is a residential area that has been brought to the status of a neighbourhood affiliated with the Yıldırım District centre after this date. Bursa and Cumalikizik were on the UNESCO World Heritage List in 2014. It preserves its feature of being the earliest Ottoman village that has survived to the present day and the best preserved its originality.

In this study, the rings, and knockers, which attract attention with their functionality on the doors, as well as with their different types and decorations, are discussed in Cumalikizik houses. Rings and knockers, which are almost the sound of doors and combine the aesthetic understanding of the period in which they were built and the subtleties of socio-cultural life, continue to be used in Cumalikizik houses.

Within the scope of the study, the rings, and knockers on the doors of 135 houses in Cumalikizik Village were determined by scanning the area, and 66 rings and 40 knockers were examined. These are classified into main and sub-types as rings, mallets, and mirrors.

The 66 door rings found in Cumalikizik Village have a circular form and were made in the iron forging technique. Within the scope of the study, the rings are divided into two main types, the section of the ring is round, and the section of the ring is rectangular, and the body is twisted, and the body is determined by grooves. It has been seen that round-section rings are widely used in Cumalikizik houses.

The most distinctive features of the rings in terms of decoration are the mirrors. The main structure of the mirrors is divided into four main types of round, sliced, triangular and polygonal shaped, and subtypes as 4, 12, 13 and 14 sliced ones with sliced circumferences.

There are different decorations in the hole work technique on the 52 mirrors examined. They are grouped as circular interlaced, abstract leaf form, Rumi-palmette motif, and keyhole. A decoration in the form of oval interlocks formed between the concentric rings can be seen on the round-shaped mirrors. It is the most common type among Cumalikizik ring mirrors. A decoration consisting of holes resembling an abstract leaf form was applied to the other types of mirrors with a round shape. In the mirrors examined, the circle is the most common decoration after the inserts. Those with Rumi-palmette motifs and key-shaped holes are represented with a few examples.

Another functional and aesthetic element that defines the doors of Cumalikizik houses is the knocker. The hammers are made of brass, iron and sheet metal using the casting technique and, in a few instances, the forging technique. Embellishments made with the hole work technique were applied to the mirrors of the knockers.

Three main types of Cumalikizik knockers were determined as C-shaped, vertical U-shaped and L-shaped hammers.

In the first type, the outer frame of the mirrors gives an image defined by S - C curves, large at the top and smaller round protrusions on the sides. The inside of the mirror is five vertical rectangles in a row. This arrangement, seen in the mirrors, has also been interpreted as a musanna of the word “Allah” or a design written “Mashallah”. Among the knocker mirrors examined in Cumalikizik, this type was the most adopted. Mirrors of the second type are largely similar to those of the first type. Only their outer frame reminds us of a stylized sliced palmette form. A similar arrangement in the holework decorations of the mirrors can be thought of in the same way. Although the predominant use of these two types in Bursa and its environs points to a ramming development that became widespread and diversified with the Westernization period, it shows that it turned into a unique form and narrative by being reproduced with new patterns. In the scope of the study, the third type was the imperial style inspired closed palmette type, which is very common in Anatolia but less preferred in Cumalikizik. In the studied Cumalikizik houses, there are also examples of C-shaped knockers without volutes whose mirrors are determined by radial rods. Radial rods, which are widely used with different materials and techniques in 19. century imperial-style decorations have also taken their place in knocker mirrors with the same admiration.

The second type found in Cumalikizik houses in the form of the main body in the form of a U crowned with a crown with palmette motifs and folds in the middle with arms coming from both sides. Although it is not common in Cumalikizik, its examples can be seen in different regions and centres.

L-shaped hammers, another type of knocker identified in Cumalikizik, although one of the most common types in Anatolia, were rarely preferred in Cumalikizik.

The widespread use, form, material and technical features of the door rings and knockers of the examined Cumalikizik houses are the continuation of a tradition which was initially imported from Europe and later localized. The stylistic features seen in 18th and 19th-century Ottoman architecture and decoration show a similar development in rings and knockers, which are the metal sounds of the doors. However, the diversity seen in other regions and centres in the same period was either not created in Cumalikizik or its examples were limited. There is no date on the door rings and knockers of Cumalikizik houses that have survived to the present day. Additionally, Cumalikizik samples which use more traditional forms and mirror decorations, mainly date from 19. century, with later examples from the 20. century extending to the present day spanning a wide period.

Giriş

Cumalıkızık, Bursa'nın doğusunda Uludağ'ın kuzey yamaçlarında şehre 12 km uzaklıkta bulunan bir yerleşim bölgesidir. 1987 yılına kadar bir köy olan Cumalıkızık, bu tarihten sonra Yıldırım ilçe merkezine bağlı mahalle statüsüne getirilmiştir. 1980 yılında Anıtlar Yüksek Kurulu kararı ile koruma altına alınmış ve 1981 de köy merkezi ve etrafı "Kentsel ve Doğal Sit Alanı" olarak belirlenmiştir. 2014 yılında Osmanlı Devleti'nin ilk başkenti Bursa ve Cumalıkızık Unesco Dünya Miras Listesine alınmıştır¹.

1236 H/1820 M tarihli kayda göre Cumalıkızık'ın Orhan Gazi Vakfına bağlı bir köy olduğu anlaşılmaktadır. Cumalıkızık günümüze kadar ulaşan erken ve özgün bir Osmanlı köyü olma özelliğini korumaktadır. Kültür turizminin önemli merkezlerinden biri olarak yerleşim alanı, tarım arazileri, tarihî dokusu, yapıları, geleneksel evleri ve köy halkının sosyal, kültürel ve ekonomik yapısı ile dikkat çekmeye devam etmektedir² (G. 1).

G. 1: Cumalıkızık Köyü'nün Genel Görüntüsü (N. Y. Büber, 2021)

Osmanlı kırsal mimarisinin özgün yerleşimlerinden biri olan Cumalıkızık 12 mahalleden oluşmaktadır. Cumalıkızık'ta 270 geleneksel evden 180'i hâlen kullanılmakta olup bunlardan 123 tescillenmiştir³. Sokak dokusu ve köyün gelişimine yön veren evler bitişik nizamda ve genellikle iki katlıdır (G. 2). Moloz taş örgülü evler yüksek bir duvarla etrafı çevrili, dış avlulu veya dış avlusu olmayan tiptedir⁴. Cumalıkızık geleneksel evlerine çift kanatlı ahşap kapılardan girilmektedir. Bu kapılarla avluya veya dış avlusu olmayan evlerde doğrudan hayat kısmına geçilmektedir. Kapıların bazılarında ince çıtalarla geometrik formlu pencerelere yer verildiği görülmektedir.

1 Bursa (Hanlar Bölgesi & Sultan Külliyesi) ve Cumalıkızık Yönetim Planı (2021-2026), ed. Tanju Verda Akan, (Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2021), 24, 125.

2 Z. Sevgen Perker, "Halk Mimarisi ve Cumalıkızık Örneği", Bursa Halk Kültürü Sempozyumu Bildiri Kitabı 1 (Bursa: Uludağ Üniversitesi Yayını, 2002), 273-284.

3 Akan, Bursa (Hanlar Bölgesi & Sultan Külliyesi) ve Cumalıkızık Yönetim Planı (2021-2026), 122; Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu, 2010.

4 Z. Sevgen Perker ve Nilüfer Akıncıtürk, "Cumalıkızık'da Ahşap Yapı Elemanı Bozulmaları", Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi 11 (2006), 43-51.

Kapıların üzerinde fonksiyonelliği ve yanı sıra farklı tip ve bezemeleri ile halka ve tokmaklar dikkat çekmektedir (G. 3). Âdeta kapıların sesi olan yapıldıkları dönemin estetik zevkini, sosyo-kültürel hayatın incelikleriyle birleştiren halka ve tokmaklar, Cumalıkızık evlerinde varlığını devam ettirmektedir.

G. 2: Cumalıkızık Evleri (N. Y. Büber, 2021)

G. 3: Cumalıkızık Evlerindeki Kapı Tasarımları (N. Y. Büber, 2021)

1. Cumalıkızık Evlerinde Kapı Halka ve Tokmakları

Çalışma kapsamında Cumalıkızık Köyü'nde 12 sokakta bulunan 135 evin kapısı üzerindeki halka ve tokmaklar alan taraması yapılarak belirlenmiştir. Tespit edilen evlerden 14'ünde halka ve tokmağa rastlanmamıştır. 7'si kırık tokmak ve 1'i kırık halka olmak üzere 8'i tahrip olmuştur. 7 evde ise kapı kulpu tespit edilmiştir. Dolayısıyla 29 ev çalışmaya dâhil edilmemiştir. Bu kapsamda sağlam bir şekilde günümüze ulaşan 66 halka ve 40 tokmak incelenmiştir. Bunlar halka, tokmak ve aynaları olmak üzere ana başlıklar ve alt tiplere ayrılarak gruplandırılmıştır.

A. Kapı Halkaları

Cumalıkızık Köyü'nde toplam 66 evde kapı halkası tespit edilmiştir. Bu halkalar daire şeklinde bir forma sahip olup çoğunlukla demirden dövme tekniğinde yapılmış-

tir. İncelenen halkalarda 4,1 cm'den 14,8 cm kadar olan çaplar ölçülmüştür. Halkaların kalınlıkları ise 0,4 cm ile 1,7 cm arasında değişmektedir. Halkaların aynaları 6,8 cm'den, 13,7 cm'ye kadar ulaşmaktadır.

Çalışma kapsamında halkalar, halkanın kesiti yuvarlak ve halkanın kesiti dikdörtgen olmak üzere iki ana tipe ayrılmıştır. Bunlardan kesiti yuvarlak olanlar da kendi içerisinde gövdesi burgulu ve gövdesi yivlerle belirlenmiş olmak üzere iki alt tipe incelenmiştir.

1. Halkanın Kesiti Yuvarlak Olanlar: Daire biçimli olan halkaların kesiti de yuvarlaktır. Form itibarıyla aynası olsun ya da olmasın kapılarda en yaygın olarak görülen tiptir. Bu tip halkaların yüzeyinde herhangi bir süsleme unsuruna yer verilmemiştir. Cumalıkızık'ta 44 örnekte görülmektedir (**Tablo 1**) (**G. 4**). Bu halkaların Tokat⁵, Şanlıurfa⁶, Malatya⁷, Edirne⁸, Sivas⁹, Bolu¹⁰, Aydın¹¹, Antalya¹², Alanya¹³, Ayvalık¹⁴, Çankırı¹⁵, Muğla¹⁶, Isparta¹⁷, Mardin¹⁸, İstanbul¹⁹, Beypazarı²⁰, Safranbolu²¹ olmak üzere Anadolu'da yaygın bir biçim olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Kendi

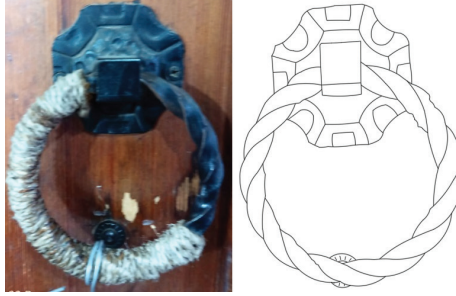
- 5 Mutlu Özgen, "Geleneksel Tokat Evlerinde Kapı ve Tokmakları", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* 11/21 (2018), 100.
- 6 Yeliz Selvi ve Yahya Melikoğlu, "Sınırın Estetik Nesnelere: Şanlıurfa'da Tarihi Kapı Tokmakları ve Halkaları", *Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi* 10/53 (2017), 1011.
- 7 Levent İskenderoğlu, "Malatya Evlerinin Kapı Tokmakları", *Sanat ve İnsan Dergisi* 1 (2009), 58.
- 8 Aynur Sarıca, "Payitaht Edirne'de Geleneksel Kapı Halkaları ve Tokmakları", *Route Educational And Social Science Journal* 6/7 (2019), 1042; Halit Çal ve Özlem Çal, *Trakya Bölgesi Kapı Tokmakları ve Çekekleri* (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2008), 204.
- 9 Mustafa Denктаş, "Divriği'nin Kapı Tokmakları ve Kapı Halkaları", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 19 (2015), 135.
- 10 Sinem Çiftçioğlu ve Özlem Sağıroğlu, "Kırsal Mimari Mirasın Belgelenmesi Bağlamında Seben İlçesi Koz-yaka Köyünün İncelenmesi ve Sürdürülebilir Turizme Yönelik Koruma ve Geliştirme Önerisi", *TÜBAV Bilim Dergisi* 13/1 (2020), 24.
- 11 Esra Aksoy, "Geleneksel Karacasu Evlerine Ait Ahşap Kapıların Analizi", *Journal Interdisciplinary and Intercultural Art* 6/12 (2021), 126.
- 12 Özlem Sağıroğlu, Tuğba Kınıkioğlu ve S. Sezi Karayazı, "Akseki, İlvat Bölgesi Ahşap Kapı Tipolojisi ve Kilit Sisteminin 'Traka-Tıfraz' Belgelenmesi", *TÜBAV Bilim Dergisi* 9/3 (2016), 17.
- 13 Nisa Yılmaz Erkovan ve Nazmiye Gizem Arı, "Alanya Geleneksel Konutlarında Kapılar", *Amisos Dergisi* 3/5 (2018), 512.
- 14 Mervener Efe, "Geleneksel Ayvalık Konut Mimarisinde Kapı ve Kapı Tokmaklarının Tipolojisi" (Yüksek lisans tezi, İzmir Demokrasi Üniversitesi, 2019), 142.
- 15 Arzu Evecen ve Merve Acar, *Kültürle Giydirilmiş Bedenler* (Ankara: İksad Yayınevi, 2020), 40.
- 16 Oktay Başak, "Muğla Evlerindeki (Merkez Menteşe İlçesi) El Biçimli Kapı Tokmakları", *Sanat Tarihi Dergisi* 30/1 (2021), 179.
- 17 Aşkın Alay, "Geleneksel Isparta Evlerinde Kapı Tokmakları" (Yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2014), 174.
- 18 Esra İkinci, "Geleneksel Mardin Evlerinin Kapı Tokmakları ve Halkaları" (Yüksek lisans tezi, Dicle Üniversitesi, 2019), 102.
- 19 Çal ve Çal, *Trakya Bölgesi Kapı Tokmakları ve Çekekleri*, 202.
- 20 Halit Çal, "Beypazarı Şehrinde Kapı Halkaları ve Tokmakları", *Cumhuriyetin 80.Yılında Her Yönüyle Ankara* (Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayını, 2004), 215.
- 21 Fatma Pamuk, "Safranbolu Evlerinde Ahşap ve Metal Süslemeler" (Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, 2010), 54.

içerisinde gövdesi burgulu ve yivlerle belirlenmiş halkalar olmak üzere 2 alt tipi bulunmaktadır.

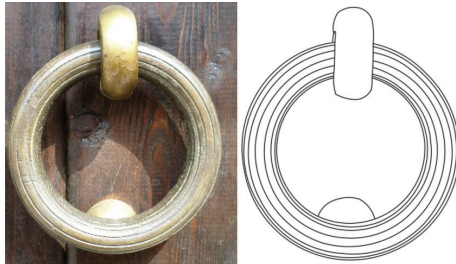
G. 4: Kesiti Yuvarlak Halka ve Çizimi (N. Y. Büber, 2021)

1.1. Gövdesi Burgulu Olanlar: Daire biçimli halkanın yüzeyi burgulu şekli ile belirlenmiştir. Cumalıkızık'ta 1 örneği görülmektedir (**Tablo 1**) (**G. 5**). Edirne²² ve Mardin'de²³ benzerlerine rastlanılmıştır.

G. 5: Gövdesi Burgulu Halka ve Çizimi (N. Y. Büber, 2021)

1.2. Gövdesi Yivlerle Belirlenmiş Olanlar: Daire biçimli halkaların yüzeyleri kazıma tekniğinde çizgisel hatlarla hareketlendirilmiştir. Yalnızca 2 evde tespit edilmiştir (**Tablo 1**) (**G. 6**).

G. 6: Gövdesi Yivlerle Belirlenmiş Halka ve Çizimi (N. Y. Büber, 2021)

2. Halkanın Kesiti Dikdörtgen Olanlar: Daire şeklinde olan halkanın kesiti dikdörtgen biçimlidir. 1. tipten sonraki en yaygın tipi oluşturmaktadır. Yüzeyleri son

22 Sarıca, "Payitaht Edirne'de Geleneksel Kapı Halkaları ve Tokmakları", 1042.

23 Ekinci, "Geleneksel Mardin Evlerinin Kapı Tokmakları ve Halkaları", 130.

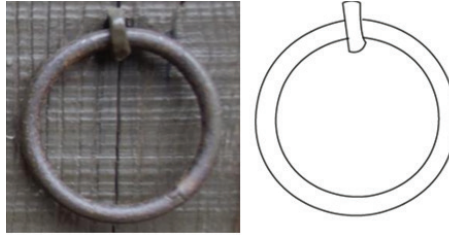
derece sadedir. Cumalıkızık'ta 19 örneği belirlenmiştir (**Tablo 1**) (**G. 7**). İstanbul²⁴, Edirne²⁵, Tokat²⁶, Safranbolu²⁷, Manisa²⁸, Şanlıurfa'da²⁹ benzerleri bulunmaktadır.

G. 7: Kesiti Dikdörtgen Halka ve Çizimi (Fotoğraf Z. Köşklü, Çizim N. Y. Büber, 2021)

Cumalıkızık evlerindeki kapı halkaları *aynasız (göbeksiz)* ve *aynalı (göbekli)* olmak üzere iki grupta toplanmıştır:

1. Aynasız Kapı Halkaları: Kanca ve halkadan oluşmaktadır. Bu tip görünüm-leriyle son derece sadedir. Araştırma kapsamında 66 halkanın 12 tanesinde ayna olmadığı tespit edilmiştir (**Tablo 2**) (**G. 8**). Aynasız halkalara Ayvalık³⁰, Divriği³¹, Çankırı³², Kula³³, Edirne³⁴, Muğla³⁵ olmak üzere Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde rastlanmaktadır.

G. 8: Aynasız Kapı Halkası ve Çizimi (N. Y. Büber, 2021)

24 Çal ve Çal, *Trakya Bölgesi Kapı Tokmakları ve Çekecekleri*, 201.

25 Çal ve Çal, *Trakya Bölgesi Kapı Tokmakları ve Çekecekleri*, 197.

26 Mutlu Özgen, "Geleneksel Tokat Evlerinde Kapı Tokmakları", *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* 11/1 (2018), 100.

27 Pamuk, "Safranbolu Evlerinde Ahşap ve Metal Süslemeler", 133.

28 Serap Erçin Koçer, "Kula Evleri, Kapı Tokmakları ve Halkalar", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* 2 (2016), 221.

29 Yahya Melikoğlu ve Yeliz Selvi, "Sınırın Estetik Nesnelere: Şanlıurfa'da Tarihi Kapı Tokmakları ve Halkaları", *Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi* 10/53 (2017), 1011.

30 Efe, "Geleneksel Ayvalık Konut Mimarisinde Kapı ve Kapı Tokmaklarının Tipolojisi", 71.

31 Denktaş, "Divriği'nin Kapı Tokmakları ve Kapı Halkaları", 135.

32 Evecen ve Acar, *Kültürle Giydirilmiş Bedenler*, 36.

33 Koçer, "Kula Evleri, Kapı Tokmakları ve Halkalar", 219.

34 Sarıca, "Payitaht Edirne'de Geleneksel Kapı Halkaları ve Tokmakları", 1042.

35 Başak, "Muğla Evlerindeki (Merkez Menteşe İlçesi) El Biçimli Kapı Tokmakları", 179.

Tablo 1: Halkaların Evlere Göre Dağılımı (N. Y. Büber, 2021)

Halkalar	Kesiti Yuvarlak Halkalar										Gövdesi Yivli Halkalar	
												
												
												
											Gövdesi Burgulu Halkalar	
												
												

2. Aynalı Kapı Halkaları: Cumalıkızık'ta incelenen halkaların en gösterişli bölümü aynalardır. Aynalarda delik işi ve kazıma tekniğinde yapılan bezemeler dikkat çekmektedir. Aynalar merkezlerinde bulunan kancalar vasıtasıyla halkalara tutturulmuştur. Aynalar; yuvarlak, dilimli ve çokgen biçimli aynalar olmak üzere 3 ana tip ve alt tiplere ayrılarak incelenmiştir.

2.1. Yuvarlak Biçimli Aynalar: Bu tipi bombeli, aynanın etrafını belirleyen şerit ve yivlerin farklı sayı ve genişlikte ele alındığı örnekler oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında tipin orijinal ve günümüzde yenilenen örnekleri bulunmaktadır. Cumalıkızık'ta çok yaygın olan tipin 43 örneği belirlenmiştir (**Tablo 2**) (**G. 9**). Benzerleri İstanbul³⁶,

36 Çal ve Çal, *Trakya Bölgesi Kapı Tokmakları ve Çekekleri*, 91.

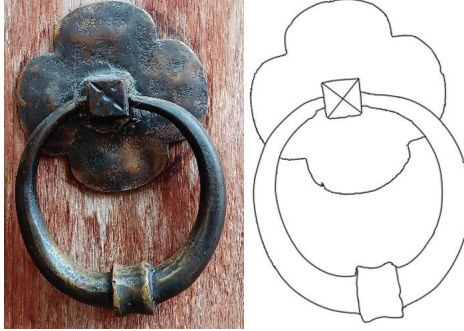
Kastamonu³⁷, Bursa/ Zeytinbağı³⁸, Tokat³⁹, Sivas⁴⁰, Edirne⁴¹, Kula⁴², Isparta⁴³, Mersin⁴⁴, Safranbolu⁴⁵, Divriği⁴⁶, Çankırı⁴⁷, Çorum'da⁴⁸ bulunmaktadır.

G. 9: Yuvarlak Biçimli Halka Aynası ve Çizimi (Fotoğraf Z. Köşklü, Çizim N. Y. Büber, 2021)

2.2. Dilimli Aynalar: Bu tipte aynanın etrafını belirleyen dilimli örnekler toplanmıştır. 5 alt tipi belirlenmiştir.

2.2.1. 4 Dilimli Aynalar: Ayna 4 dilimli düzenlenmiş görünümüyle mine çiçeğini andırmaktadır. Sadece 1 örneği bulunmaktadır (Tablo 2) (G. 10).

G. 10: Aynası 4 Dilimli Ayna ve Çizimi (N. Y. Büber, 2021)

37 Çal, "Beypazarı Şehrinde Kapı Halkaları ve Tokmakları", 498.

38 Lütfiye Göktaş Kaya, "Geleneksel Kapı Halka ve Tokmakları: Safranbolu", *ZKÜ. Sosyal Bilimler Dergisi* 6/12 (2010), 362.

39 Özgen, "Geleneksel Tokat Evlerinde Kapı Tokmakları", 100.

40 Denктаş, "Divriği'nin Kapı Tokmakları ve Kapı Halkaları", 1359.

41 Sarıca, "Payitaht Edirne'de Geleneksel Kapı Halkaları ve Tokmakları", 1042.

42 Koçer, "Kula Evleri, Kapı Tokmakları ve Halkalar", 219.

43 Alav, "Geleneksel Isparta Evlerinde Kapı Tokmakları", 749.

44 Göktaş Kaya, "Geleneksel Kapı Halka ve Tokmakları: Safranbolu", 362.

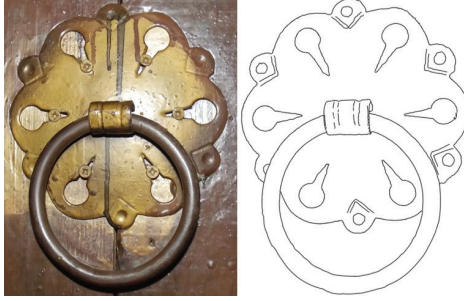
45 Göktaş Kaya, "Geleneksel Kapı Halka ve Tokmakları: Safranbolu", 361.

46 Denктаş, "Divriği'nin Kapı Tokmakları ve Kapı Halkaları", 135.

47 Evecen ve Acar, *Kültürle Giydirilmiş Bedenler*, 37.

48 Göktaş Kaya, "Geleneksel Kapı Halka ve Tokmakları: Safranbolu", 361.

2.2.2. 12 Dilimli Aynalar: Aynanın etrafını belirleyen 12 dilimli bu tipin malzeme ve biçimsel olarak kendi içerisinde çeşitlenmeleri görülmüştür. 4 örneği tespit edilen bu tipteki aynaların 2 örneği sacdan kesilerek yapılmıştır (**Tablo 2**) (**G. 11**).

G. 11: Aynası 12 Dilimli Ayna ve Çizimi (N. Y. Büber, 2021)

2.2.3. 13 Dilimli Aynalar: Aynanın etrafı 13 dilimli olarak biçimlenmiştir. Demirden dövme tekniğinde yapılan 2 örneği bulunmaktadır (**G. 12**).

G. 12: Aynası 13 Dilimli Ayna ve Çizimi (N. Y. Büber, 2021)

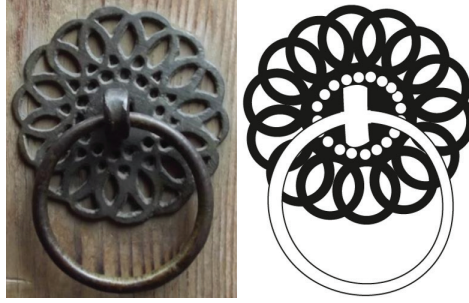
2.2.4. 14 Dilimli Aynalar: Bu tipte ayna birbirine geçmeli 14 halkadan meydana gelmiş delik işi tekniğinin güzel bir uygulamasını oluşturmaktadır. Halka aynaları içerisinde tamamı geçmeli halkalardan oluşan tek örnektir (**Tablo 2**) (**G. 13**). Benzerlerine Bursa⁴⁹, Manisa⁵⁰, Aydın⁵¹, İstanbul'da⁵² rastlanmıştır.

49 Aydan Birdevrim, "Anadolu Kapı Tokmakları ve Bu Formlardan Yola Çıkarak Çağdaş Seramik Öneriler" (Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 1997), 50.

50 Koçer, "Kula Evleri, Kapı Tokmakları ve Halkalar", 220.

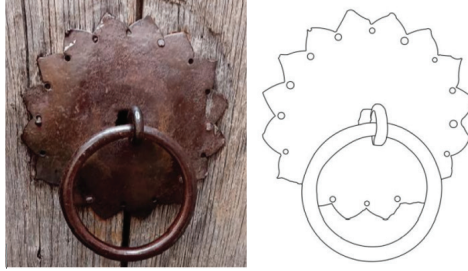
51 Aksoy, "Geleneksel Karacasu Evlerine Ait Ahşap Kapıların Analizi", 126.

52 Çal ve Çal, *Trakya Bölgesi Kapı Tokmakları ve Çekekçeleri*, 140.

G. 13: Aynası 14 Dilimli Ayna ve Çizimi (N. Y. Büber, 2021)

2.2.5. Üçgen Dilimli Aynalar: Bu tipte aynanın etrafı üçgen şeklinde belirlenmiştir. Halka aynalarında kalın sacdan kesilerek yapılan 2 örneği tespit edilmiştir (**Tablo 2**) (**G. 14**). Isparta⁵³, Tokat⁵⁴, Ayvalık⁵⁵, Safranbolu, Muğla⁵⁶, Şanlıurfa⁵⁷, Sivas⁵⁸ olmak üzere Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde benzerleri görülmektedir.

G. 14: Üçgen Biçimli Ayna ve Çizimi (N. Y. Büber, 2021)

2.3. Çokgen Biçimli Aynalar: Cumalıkızık evlerinde sekizgen formlu tek örnek bulunmaktadır (**Tablo 2**) (**G. 15**).

G. 15: Çokgen Biçimli Ayna ve Çizimi (N. Y. Büber, 2021)

53 Doğan Demirci, "Isparta Evleri" (Doktora tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2010), 428.

54 Özgen, "Geleneksel Tokat Evlerinde Kapı Tokmakları", 100.

55 Efe, "Geleneksel Ayvalık Konut Mimarisinde Kapı ve Kapı Tokmaklarının Tipolojisi", 127.

56 Nurullah Olaş, "Muğla (Menteşe), Milas ve Marmaris Evlerinde Bulunan Kapı Tokmakları" (Yüksek lisans tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2019), 173.

57 Selvi ve Melikoğlu, "Sınırın Estetik Nesnelere: Şanlıurfa'da Tarihi Kapı Tokmakları ve Halkaları", 1010.

58 Denктаş, "Divriği'nin Kapı Tokmakları ve Kapı Halkaları", 135.

Tablo 2: Halka Ayna Tiplerinin Evlere Göre Dağılımı (N. Y. Büber, 2021)

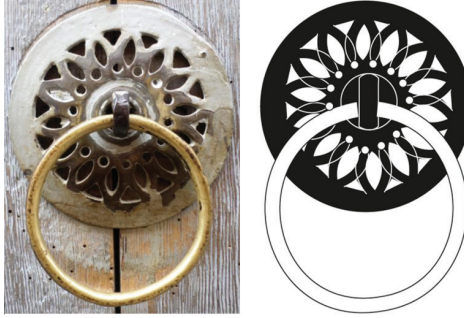
Halka Aynaları	
Aynasız Halkalar	 <p>Değirmen Sok. 18 Nolu Ev, Feriğ Sok. 13 Nolu Ev, 2 Otta Sok. -Nolu Ev, Eğrek Sok. 12 Nolu Ev, Eğrek Sok. 17 Nolu Ev, Eğrek Sok. 28 Nolu Ev, Kıyısı Sok. 2 Nolu Ev, Karbaan Sok. 8 Nolu Ev, Nalbantoğlu Sok. 12 Nolu Ev, Saldede Sok. 4 Nolu Ev, Karbaan Sok. 20 Nolu Ev, Saldede Sok. -Nolu Ev</p>
Aynalı Halkalar	<p>Aynasız Yuvarlak Halkalar</p> <p>Değirmen Sok. 9 Nolu Ev, Feriğ Sok. 6 Nolu Ev, Feriğ Sok. 10 Nolu Ev, Feriğ Sok. -Nolu Ev, 2 Hamam Sok. -Nolu Ev, 2 Otta Sok. -Nolu Ev, Cin Aralı Sok. 13 Nolu Ev, Cin Aralı Sok. -Nolu Ev, Dinc Cıkmaz Sok. 5 Nolu Ev, Eğrek Sok. 16-1 Nolu Ev, Eğrek Sok. 18 Nolu Ev, Eğrek Sok. 24 Nolu Ev, Kıyısı Sok. 6 Nolu Ev, Kıyısı Sok. 8 Nolu Ev, Kıyısı Sok. -Nolu Ev, Kıyısı Sok. -Nolu Ev, Kıyısı Sok. -Nolu Ev, Karbaan Sok. 11 Nolu Ev, Karbaan Sok. 15 Nolu Ev, Karbaan Sok. 18 Nolu Ev, Nalbantoğlu Sok. 8 Nolu Ev, Nalbantoğlu Sok. 20 Nolu Ev, Nalbantoğlu Sok. -Nolu Ev, Saldede Sok. 12 Nolu Ev, Saldede Sok. -Nolu Ev, Yunus Aralı Sok. -Nolu Ev, Değirmen Sok. 14 Nolu Ev, Değirmen Sok. 14 Nolu Ev, Feriğ Sok. 5 Nolu Ev, Feriğ Sok. 8 Nolu Ev, Feriğ Sok. 14 Nolu Ev, Feriğ Sok. 18 Nolu Ev, 2 Otta Sok. 13 Nolu Ev, 2 Otta Sok. 15 Nolu Ev, 2 Otta Sok. 20 Nolu Ev, 2 Otta Sok. 24-1 Nolu Ev, Eğrek Sok. 12 Nolu Ev, Eğrek Sok. 22 Nolu Ev, Kıyısı Sok. 5 Nolu Ev, Kıyısı Sok. 18 Nolu Ev, Karbaan Sok. 16 Nolu Ev, Saldede Sok. 27 Nolu Ev, Yunus Aralı Sok. 6 Nolu Ev</p> <p>4 Döneli Olanlar</p> <p>2 Otta Sok. 5 Nolu Ev</p> <p>12 Döneli Olanlar</p> <p>Dinc Cıkmaz Sok. 5 Nolu Ev, Nalbantoğlu Sok. 10 Nolu Ev, Saldede Sok. -Nolu Ev, Yunus Aralı Sok. 15 Nolu Ev</p> <p>13 Döneli Olanlar</p> <p>Nalbantoğlu Sok. 18 Nolu Ev, Değirmen Sok. 3 Nolu Ev</p> <p>14 Döneli Olanlar</p> <p>Yunus Aralı Sok. 18 Nolu Ev</p> <p>Aynasız Üçgen Biçimli Halkalar</p> <p>Kıyısı Sok. 3 Nolu Ev, Kıyısı Sok. 12 Nolu Ev</p> <p>Aynasız Çukuk Biçimli Halkalar</p> <p>Cin Aralı Sok. -Nolu Ev</p>

B. Aynaların Bezeme Özellikleri

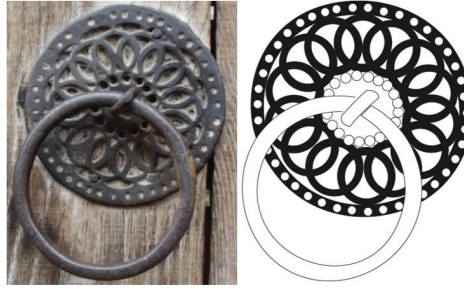
Cumalıkızık evlerinde incelenen 66 halkadan 54 tanesi aynalı olmasına rağmen 6 tanesinde herhangi bir süsleme yoktur. İncelenen 48 aynanın üzerinde ise delik işi tekniğinde farklı bezemelere yer verilmiştir. Bunlar, *daire geçmeli olanlar*, *soyut yaprak biçimliler*, *rumi-palmet motifli olanlar*, *anahtar şeklinde delikli olanlar* olmak üzere tiplere ayrılarak incelenmiştir.

1. Daire Geçmeli Olanlar: Yuvarlak biçimli olan aynalar üzerinde iç içe halkaların aralarında oluşan oval geçmeler şeklinde düzenlenmiştir. Delik işi tekniğinde yapılan bu bezemelerin çoğunluğunda iç içe halka formunu tam olarak veremeyen bir işçilikle, sadece yan yana oval dizi görünümü hâkimdir. Cumalıkızık halka aynaları içerisinde en yaygın tipi oluşturmaktadır ve 36 örneği tespit edilmiştir (**Tablo 3**) (**G. 16**). Halka geçmelerin daha belirgin ve daha özenli olarak biçimlendirilmiş 2 örneği

belirlenmiştir (**Tablo 3**) (**G. 17**). Benzer uygulamalar Kastamonu⁵⁹, Edirne⁶⁰, Kula⁶¹, Safranbolu⁶², Beypazarı⁶³, Divriği’de bulunmaktadır.

G. 16: Daire Geçmeli Halka Aynası ve Çizimi (Fotoğraf Z. Köşklü, Çizim N. Y. Büber, 2021)

G. 17: Daire Geçmeli Halka Aynası ve Çizimi (Fotoğraf Z. Köşklü, Çizim N. Y. Büber, 2021)

2. Soyut Yaprak Biçimliler: Yuvarlak biçimli olan aynaların üzerinde çarkifelek şeklinde sıralanan soyut bir yaprak formunu andıran deliklerin oluşturduğu bir bezeme uygulanmıştır. İncelenen aynalarda daire geçmelerden sonra en sık rastlanan bezemedir. Cumalıkızık’ta 6 örneği belirlenmiştir (**Tablo 3**) (**G. 18**). Beypazarı⁶⁴, İstanbul⁶⁵, Mudanya/Zeytinbağı’nda⁶⁶, Gönen, Sille, Tekirdağ’da⁶⁷ benzer örnekleri bulunmaktadır.

59 Özlem Ataoğuz Çal, “Kastamonu Şehri Kapı Halkaları ve Tokmakları”, *Kastamonu Eğitim Dergisi* 12 (2004), 498.

60 Sarıca, “Payitaht Edirne’de Geleneksel Kapı Halkaları ve Tokmakları”, 1042.

61 Koçer, “Kula Evleri, Kapı Tokmakları ve Halkalar”, 219-220.

62 Gökteş Kaya, “Geleneksel Kapı Halka ve Tokmakları: Safranbolu”, 361.

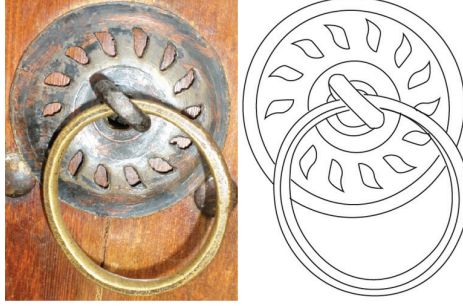
63 Çal, “Beypazarı Şehrinde Kapı Halkaları ve Tokmakları”, 360.

64 Çal, “Beypazarı Şehrinde Kapı Halkaları ve Tokmakları”, 360.

65 Çal ve Çal, *Trakya Bölgesi Kapı Tokmakları ve Çekekçeleri*, 243.

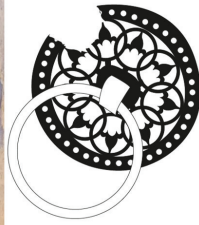
66 Gökteş Kaya, “Geleneksel Kapı Halka ve Tokmakları: Safranbolu”, 362.

67 Çal ve Çal, *Trakya Bölgesi Kapı Tokmakları ve Çekekçeleri*, 244

G. 18: Soyut Yaprak Biçimli Halka Aynası ve Çizimi (N. Y. Büber, 2021)

3. Rumi-Palmet Motifli Olanlar: Yuvarlak biçimli ya da dilimli olan aynaların bezemesinde rumi- palmet ve kıvrımlarla oluşturulan bitkisel örgü işlenmiştir. Daire geçme ve palmetlerle oluşturulan 1 örneği (Tablo 3) (G. 19) ve rumi-palmet örgülü kısmen tahrip olan diğer 3 örneği belirlenmiştir (Tablo 3) (G. 20). Safranbolu⁶⁸, Göynük⁶⁹, İstanbul⁷⁰, Tekirdağ⁷¹ örnekleri bilinmektedir.

G. 19: Palmet Motifli Halka Aynası ve Çizimi (N. Y. Büber, 2021)

G. 20: Rumi-Palmet Motifli Halka Aynası ve Çizimi (N. Y. Büber, 2021)

4. Anahtar Şeklinde Delikli Olanlar: Dilimli aynaların üzerinde anahtar deliği şeklinde bezemelere yer verilmiştir. Cumalıkızık'ta 2 örneği tespit edilmiştir (Tablo 3) (G. 21). Kendi içerisindeki çeşitlendirmeleri mevcuttur. Bursa/Merkez, Safranbolu, Çankırı⁷² ve Edirne⁷³ örnekleri tespit edilmiştir.

68 Birdevrim, "Anadolu Kapı Tokmakları ve Bu Formlardan Yola Çıkararak Çağdaş Seramik Öneriler", 86.

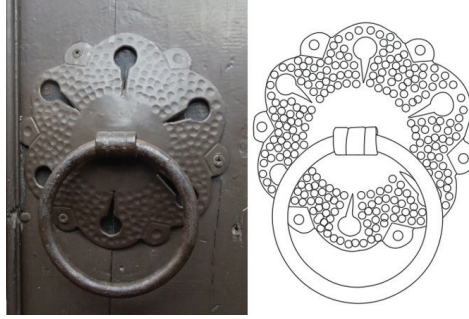
69 Halit Çal, "Osmanlı Kapı Halkaları ve Tokmakları", *Osmanlı* 11 (1999), 277.

70 Çal ve Çal, *Trakya Bölgesi Kapı Tokmakları ve Çekekçeleri*, 115.

71 Çal ve Çal, *Trakya Bölgesi Kapı Tokmakları ve Çekekçeleri*, 242.

72 Evecen ve Acar, *Kültürle Giydirilmiş Bedenler*, 37.

73 Çal ve Çal, *Trakya Bölgesi Kapı Tokmakları ve Çekekçeleri*, 16.

G. 21: Anahtar Şeklinde Delikli Halka Aynası ve Çizimi (N. Y. Büber, 2021)

Tablo 3: Bezemeli Halka Aynalarının Evlere Göre Dağılımı (N. Y. Büber, 2021)

Halka Aynalarının Bezemeleri	
Aynasız Daire Genişli Olanlar	<p>Değirmen Sok. 9 Nolu Ev, Ferdağ Sok. 6 Nolu Ev, Ferdağ Sok. 10 Nolu Ev, Ferdağ Sok. - Nolu Ev, 2.Hanım Sok. - Nolu Ev, 2.Orta Sok. - Nolu Ev, Cın Aralığı Sok. - Nolu Ev, Diny Çakmaz Sok. 5 Nolu Ev, Eğrek Sok. 16-1 Nolu Ev, Eğrek Sok. 18 Nolu Ev, Eğrek Sok. 22 Nolu Ev, Kıyütlü Sok. 5 Nolu Ev, Kurban Sok. 16 Nolu Ev, Kıyütlü Sok. 6 Nolu Ev, Kıyütlü Sok. 8 Nolu Ev, Kıyütlü Sok. - Nolu Ev, Kıyütlü Sok. - Nolu Ev, Kurban Sok. 15 Nolu Ev, Kurban Sok. 18 Nolu Ev, Nalbantoğlu Sok. 8 Nolu Ev, Nalbantoğlu Sok. 20 Nolu Ev, Nalbantoğlu Sok. - Nolu Ev, Saldede Sok. 12 Nolu Ev, Yumuş Aralığı Sok. 6 Nolu Ev, Yumuş Aralığı Sok. 18 Nolu Ev, Saldede Sok. - Nolu Ev, Yumuş Aralığı - Nolu Ev, Değirmen Sok. 14 Nolu Ev, Ferdağ Sok. 5 Nolu Ev, Ferdağ Sok. 14 Nolu Ev, Ferdağ Sok. 18 Nolu Ev, 2.Orta Sok. 13 Nolu Ev, 2.Orta Sok. 20 Nolu Ev, 2.Orta Sok. 24-1 Nolu Ev, Eğrek Sok. 12 Nolu Ev</p>
Aynasız Soyut Yaprak Formlu Olanlar	<p>Değirmen Sok. 7 Nolu Ev, Ferdağ Sok. 8 Nolu Ev, 2.Orta Sok. 15 Nolu Ev, Kurban Sok. 11 Nolu Ev, Saldede Sok. 27 Nolu Ev</p>
Aynasız Rami-Palmet Motifli Olanlar	<p>Cın Aralığı Sok. 13 Nolu Ev, Eğrek Sok. 24 Nolu Ev, Değirmen Sok. 3 Nolu Ev, Nalbantoğlu Sok. 18 Nolu Ev</p>
Aynasız Anahtar Şeklinde Olanlar	<p>Diny Çakmaz Sok. 5 Nolu Ev, Yumuş Aralığı Sok. 15 Nolu Ev</p>

C. Kapı Tokmakları

Cumalıkızık Köyü'nde toplam 40 evde kapı tokmağı tespit edilmiştir. İncelenen tokmakların kapılarla olan bağlantısı, dikdörtgen silindirik şeklindeki bir kanca vasıtasıyla sağlanmaktadır. Tokmaklar demir ve pirinç malzemeden yapılmıştır. Tokmakların yapımında dökümün yanı sıra az sayıda da dövme tekniği uygulanmıştır. İncelenen tokmaklar 18,4 cm-22,9 cm uzunluğunda, 10,2 cm-13,6 cm genişliğinde ve 0,8 cm-11,7 cm kalınlığında olan aralıklarda yapılmıştır. Tokmakların aynaları delik işi tekniğiyle yapılan bezemelerle işlenmiştir.

İncelenen Cumalıkızık tokmaklarında *C biçimli tokmaklar*, *düşey U biçimli tokmaklar* ve *L biçimli tokmaklar* olmak üzere üç ana tip belirlenmiştir:

1. “C” Biçimli Tokmaklar

Bu tokmak tipinde ana gövde C şeklindedir. C kıvrımının açık kısmı yukarı doğru olup uçları volütlüdür. Kapıya vurulan alt orta kısmına üç parmak izini anımsatan (yan yana üç iç bükey şekil) bir şekil verilmiştir. Üstte C'nin uçlarındaki volütler ortadaki yatay borulara tutturulmuştur. Tokmaklar içerisinde en yaygın tipi oluşturmaktadır. Bu tip aynalarının biçimlenişine göre 3 alt gruba ayrılmıştır:

1.A. Bu grubu oluşturan aynaların dış çerçevesi S-C kıvrımları ile tepesinde büyük, yanlarda daha küçük yuvarlak çıkıntılarla belirlenmiş bir görünüm vermektedir. Aynanın içerisi ortadan yanlara doğru küçülen sıralı iki ucu at nalı formlu beş düşey dikdörtgen şeklindedir. Bu şekiller için kartuşu anımsatan bir görünüm de düşünülebilir. Yanlardaki iki delik daha çok soyut yaprak formunu hatırlatan şekli ile diğerlerinden farklıdır. Aynalarda görülen bu düzenleme “Allah” lafzının müsennası ya da “Maşallah” olarak da düşünülebilir. Belki de bu durum yazıdan etkilenmiş diğer bir deyişle ilham alınmış bir formun yansıması olarak da ifade edilebilir.

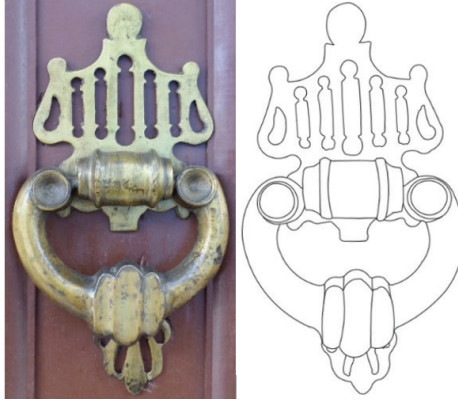
Müsenna kompozisyonlarda daha çok Çifte vav, Hû, Hüvelbâki, Tevekkeltü alâ Hâlikî ve Fetih Süresi'nin ilk Ayeti⁷⁴, İsm-i Nebî (sav), Ali (ra), Besmele-i Şerîf, Kelime-i Tevhîd, Esmâ-i Hüsnâ'dan Yâ Fettâh, Yâ Hâfız ve Yâ Hayy Yâ Kayyûm isimleri, farklı dönem, teknik, malzeme ve yazı çeşitleri ile karşımıza çıkmaktadır⁷⁵. Kapı tokmaklarında günümüze ulaşan yazılı örnekler daha çok cami, türbe ve kütüphane yapılarında bulunmaktadır. Pirinçten ve döküm tekniğinde yapılan tokmaklarda genellikle “Ya Fettah, Ya Hafız” isimleri ile “Kelime-i Tevhid” yazılıdır. Örnekler arasında müsenna olarak “Ya Fettah” lafzı yazılı Ayasofya Camii I. Mahmut Kütüphanesi (1740), Kayseri Raşit Efendi Kütüphanesi (1796), Safranbolu İzzet Mehmet Paşa (1796) ve İstanbul Eyüp Sultan Camii (1801) ve Üsküdar Selimiye Camii (1805) sayılabilir. İstanbul Eyüp Sultan Camii ve Üsküdar Selimiye Camii'nde Kelime-i Tevhid yazılı örnekler de mevcuttur. İstanbul'da Nuruosmaniye Camii'nde ise “İftah lenâ hayral bâb” (Bize en hayırlı kapıyı aç) yazılı tokmaklar olduğu bilinmektedir⁷⁶. Buradan hareketle kapı tokmaklarındaki yazılı örnekler genellikle evlerin dışında diğer yapı tipleri ile temsil edilmiştir. Cumalıkızık özelinde aynalarda yoruma açık olarak ifade ettiğimiz “Allah” lafzının müsennası ya da ev kitabelerinde sıkça karşılaşılan “Maşallah” okunuşu belki de burada orijinal bir yazının zaman içerisinde zanaatkârın

74 “İnnâ fetahnâ leke fethan mubinâ(n)” (Şüphesiz biz sana apaçık bir fetih verdik). “Fetih Suresi”, Diyanet, erişim 12 Haziran 2023, <https://kuran.diyaret.gov.tr/>

75 Ayrıntılı bilgi için bk. Betül Sayın, “Osmanlı'dan Günümüze Hat Sanatında Müsennâ” (Yüksek lisans tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2020), 33-53.

76 Çal ve Çal, *Trakya Bölgesi Kapı Tokmakları ve Çekecekleri*, 81-85; Sayın, “Osmanlı'dan Günümüze Hat Sanatında Müsennâ”, 249-250.

elinde stilize edilerek (formu bozularak) bir yazıya dönüştürülmüş şekli olabilir⁷⁷. Şimdilik tespit edilebilen örnekler tokmaklarda daha çok “Ya Fettah” (ey hikmetiyle tüm kapıları açan) lafzının öne çıktığı uygulamalardır. Cumalıkızık’ta incelenen tokmak aynaları içerisinde 17 örnek ile en fazla benimsenen tip olmuştur (**Tablo 4**) (**G. 22**). Anadolu evlerinde benzerlerine Mudanya⁷⁸, Kırklareli⁷⁹, Ayvalık⁸⁰, Marmaris⁸¹, Bursa merkez, Sinop, Kayseri ve Safranbolu’da rastlanmıştır.

G. 22: Gövdesi “C” Biçimli, Aynası Yazı Formunda Düşünülen Tokmak ve Çizimi (Fotoğraf Z. Köşklü, Çizim N. Y. Büber, 2021)

1.B. Bu grubu oluşturan aynalar 1.A grubundakilere büyük ölçüde benzemektedir. Yalnız bunların dış çerçevesi stilize bir palmet formunu anımsatmaktadır. Aynanın delik işi bezemesi de 1.A grubu ile benzer olup aynı yoruma açık ifadelerle burada “Allah” lafzının müsenna yazılışında son harfi “he”nin verilmiş biçiminde bir farklılık görülmektedir. Cumalıkızık’ta 8 örneği tespit edilmiştir (**Tablo 4**) (**G. 23**). Benzer örnekleri Beypazarı⁸², Avanos, Bursa Merkez, Sakarya, Kayseri, Bursa/Mustafa Kemal Paşa, Uşak’ta⁸³ bulunmaktadır.

77 Bu tür yazılara kapılarda yer verilmesi Allah’ın koruyuculuğuna sığınarak kapıların açılması ve içine girilmesi düşüncesiyle manevi bir haz ve hatırlatma olarak da değerlendirilebilir.

78 Yeliz Ayık, “Kapıların İletişimi: Gösterge Bilimsel Çözümleme” (Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2019), 122.

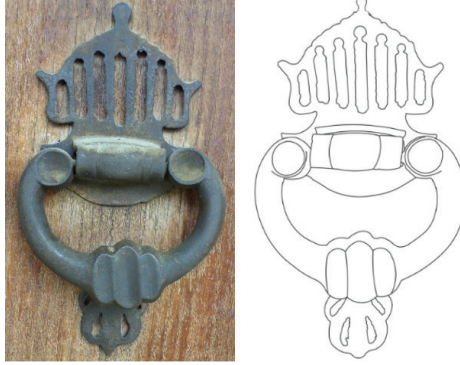
79 Gökteş Kaya, “Geleneksel Kapı Halka ve Tokmakları: Safranbolu”, 366.

80 Efe, “Geleneksel Ayvalık Konut Mimarisinde Kapı ve Kapı Tokmaklarının Tipolojisi”, 119.

81 Olaş, “Muğla (Menteşe), Milas ve Marmaris Evlerinde Bulunan Kapı Tokmakları”, 215.

82 Çal, “Beypazarı Şehrinde Kapı Halkaları ve Tokmakları”, 362.

83 Yusuf Çetin, “Geleneksel Sakarya Evlerinde Bezeme”, *Karadeniz Araştırmaları* 12/48 (2015), 163.

G. 23: Gövdesi “C” Biçimli, Yazı Formunda Düşünülen Tokmak ve Çizimi (Fotoğraf Z. Köşklü, Çizim N. Y. Büber, 2021)

1.C. Bu grubu oluşturan aynalar kapalı palmet motifli olarak düzenlenmiştir. Cumalıkızık'ta sadece 2 örneği belirlenmiştir (**Tablo 4**) (**G. 24**). Tekirdağ⁸⁴, Marmaris⁸⁵, İstanbul⁸⁶, Edirne⁸⁷, Tekirdağ⁸⁸, Ayvalık⁸⁹, Isparta⁹⁰, Kastamonu⁹¹, Çankırı⁹², Uşak⁹³, Niğde⁹⁴, Sivrihisar⁹⁵, Taşköprü⁹⁶, Akşehir⁹⁷, Bartın⁹⁸, Mardin⁹⁹, Malatya¹⁰⁰, Gerede¹⁰¹, Sakarya¹⁰², Bolu¹⁰³, Mustafakemal Paşa, Safranbolu, Göreme, Ürgüp, Avanos, Sinop, Beypazarı, Sivas, Divriği, Erzurum, İspir, Aşkale, Kemah, Trabzon, Kayseri olmak üzere çeşitli merkezlerde bulunan yaygın tiplerden biridir.

84 Çal-Çal, *Trakya Bölgesi Kapı Tokmakları ve Çekecekleri*, 47.

85 Olaş, “Muğla (Menteşe), Milas ve Marmaris Evlerinde Bulunan Kapı Tokmakları”, 214.

86 Çal ve Çal, *Trakya Bölgesi Kapı Tokmakları ve Çekecekleri*, 217.

87 Sarıca, “Payitaht Edirne’de Geleneksel Kapı Halkaları ve Tokmakları”, 1047.

88 Ömer Gümüş, “Geleneksel Tekirdağ Evlerinin İç Mekân Analizi” (Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, 2007), 16.

89 Efe, “Geleneksel Ayvalık Konut Mimarisinde Kapı ve Kapı Tokmaklarının Tipolojisi”, 113.

90 Alav, “Geleneksel Isparta Evlerinde Kapı Tokmakları”, 104.

91 Ataoğuz Çal, “Kastamonu Şehri Kapı Halkaları ve Tokmakları”, 498.

92 Evecen ve Acar, *Kültürle Giydirilmiş Bedenler*, 33.

93 Yüksel Sayan, “Uşak’taki Tarihi Türk Evleri” (Yüksek lisans tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 1995), 159.

94 Halit Çal, “Niğde’de Kapı Tokmakları”, *As Art Decor* 77 (1999), 125.

95 Gökteş Kaya, “Geleneksel Kapı Halka ve Tokmakları: Safranbolu”, 365.

96 Özgür Yeni ve Yusuf Çetin, “Kastamonu Taşköprü İlçe Merkezinde Yer Alan Geleneksel Kapı Tokmakları”, *Güzel Sanatlar Dergisi* 37 (2016), 290.

97 Çal, “Osmanlı Kapı Halkaları ve Tokmakları”, 280.

98 Lütfiye Gökteş Kaya ve Fatma İribaş, “Bartın Geleneksel Evleri, Cephe Düzenlemesi ve Ahşap İşçiliği”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 49 (2020), 15.

99 Cevdet Söğütü ve Emrullah Kılıç, “Geleneksel Mardin Evlerine Ait Ahşap Kapıların İncelenmesi”, *Politeknik Dergisi* 13/4 (2010), 257; İkinci, “Geleneksel Mardin Evlerinin Kapı Tokmakları ve Halkaları”, 156.

100 Levent İskenderoğlu, “Malatya Evlerinin Kapı Tokmakları”, *Sanat ve İnsan Dergisi* 1 (2009), 55; Battal Bingöl, “Malatya Evleri Kapı Tokmaklarının Resimde İmge Olarak Kullanılması” (Yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi, 2011), 16.

101 Ramazan Güler, “Geleneksel Gerede Evleri”, *AHBVÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi* 2/5 (2021), 76.

102 Çetin, “Geleneksel Sakarya Evlerinde Bezeme”, 163.

103 Çiftçioğlu-Sağiroğlu, “Kırsal Mimari Mirasın Belgelenmesi Bağlamında Seben İlçesi Kozyaka Köyünün İncelenmesi ve Sürdürülebilir Turizme Yönelik Koruma ve Geliştirme Önerisi”, 24.

G. 24: Gövdesi “C” Biçimli, Aynası Kapalı Palmet Motifli Tokmak ve Çizimi (N. Y. Büber, 2021)

1.1. “C” Biçimli, Volütsüz Tokmaklar: Bu tokmak tipinde ana gövde yine C şeklindedir. 1. tipe göre daha sade ve volütsüz yapılmıştır. Kapıya vurulan alt orta kısım biraz daha şişkindir. Tipin aynası ışınsal çubuklarla oluşturulan bir düzenleme yansıtmaktadır. Genellikle ayna ve kabara ışınsal çubuklarla belirlenmiş olup kabarası bulunmayan örnekleri de tespit edilmiştir. Cumalıkızık'ta 9 örneği belirlenmiştir (**Tablo 4**) (G. 25). Tipin benzerleri Çankırı¹⁰⁴, Kırklareli¹⁰⁵, Beypazarı¹⁰⁶, Safranbolu¹⁰⁷, Divriği¹⁰⁸, Kemalîye¹⁰⁹, Sivrihisar¹¹⁰, Niğde¹¹¹, Ayvalık¹¹², Kastamonu¹¹³, Isparta¹¹⁴, Gerede¹¹⁵, İstanbul, Nevşehir/Mustafapaşa, Göreme, Ürgüp, Avanos, Sinop, Trabzon'da bulunmaktadır.

104 Evecen ve Acar, *Kültürle Giydirilmiş Bedenler*, 38.

105 Sarıca, “Payitaht Edirne’de Geleneksel Kapı Halkaları ve Tokmakları”, 205.

106 Çal, “Beypazarı Şehrinde Kapı Halkaları ve Tokmakları”, 363.

107 Pamuk, “Safranbolu Evlerinde Ahşap ve Metal Süslemeler”, 152.

108 Denктаş, “Divriği’nin Kapı Tokmakları ve Kapı Halkaları”, 132.

109 Serdar Keskin, “Geleneksel Kemalîye Evlerinin Ahşap Kapı ve Pencerelelerinin İncelenmesi”, (Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, 2016), 36.

110 Çal, “Osmanlı Kapı Halkaları ve Tokmakları”, 280.

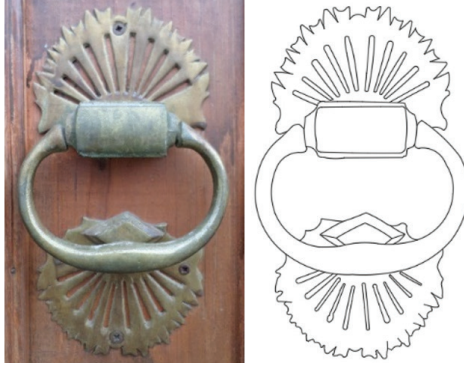
111 Çal, “Niğde’de Kapı Tokmakları”, 125.

112 Efe, “Geleneksel Ayvalık Konut Mimarisinde Kapı ve Kapı Tokmaklarının Tipolojisi”, 88.

113 Ataoğuz Çal, “Kastamonu Şehri Kapı Halkaları ve Tokmakları”, 498.

114 Alav, “Geleneksel Isparta Evlerinde Kapı Tokmakları”, 64.

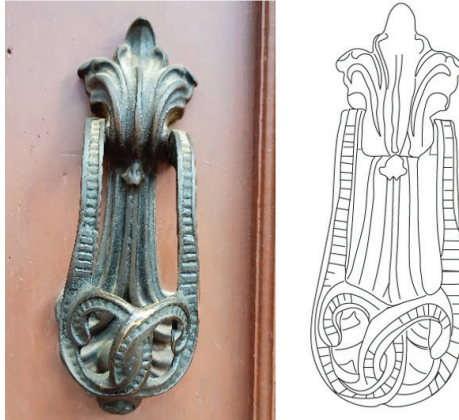
115 Güler, “Geleneksel Gerede Evleri”, 317.

G. 25: Gövdesi “C” Biçimli, Volütsüz, Aynası Işınsal Dağılım Gösteren Tokmak ve Çizimi (N. Y. Büber, 2021)

2. Düşey “U” Biçimli Tokmaklar

Bu tipte ana gövde U biçiminde bir forma sahip olup iki yandan gelen kollar orta bölümde birbirine geçme kıvrım şeklindedir. Ayna akant yapraklarıyla oluşturulan palmet görünümlü bir tepelikle taçlandırılmıştır. Tipin gövde ve aynaları değişken çeşitli örnekleri farklı bölge ve merkezlerde tespit edilmiştir. Cumalıkızık'ta 2 örneği mevcuttur (Tablo 4) (G. 26). Bartın¹¹⁶, Kayseri¹¹⁷, Safranbolu¹¹⁸, Marmaris¹¹⁹, Menteşe¹²⁰, İzmir¹²¹, Şirince ve Trabzon örnekleri bilinmektedir.

G. 26: Gövdesi “U” Biçimli, Tokmak ve Çizimi (N. Y. Büber, 2021)

116 Göktaş Kaya ve İribaş, “Bartın Geleneksel Evleri, Cephe Düzenlemesi ve Ahşap İşçiliği”, 16.

117 Mehmet Kartal, “Eski Kayseri’de Kapı Tokmakları”, *İlgi* 53 (1988), 26.

118 Göktaş Kaya, “Geleneksel Kapı Halka ve Tokmakları: Safranbolu”, 367.

119 Olaş, “Muğla (Menteşe), Milas ve Marmaris Evlerinde Bulunan Kapı Tokmakları”, 217.

120 Olaş, “Muğla (Menteşe), Milas ve Marmaris Evlerinde Bulunan Kapı Tokmakları”, 184.

121 Fatma Cansız, “Tarihi Bayındır Evlerinde Giriş Aralığı ve Kapılar”, *İzmir Araştırmaları Dergisi* 4 (2016), 38.

3. “L” Biçimli Tokmaklar

Bu tipte gövde düz bir çubuk olup alt ucu hafif içe doğru bükümlü bir L biçimindedir. Gövdenin kıvrım sayısı, kabara, üzerindeki burma ya da basit bezemeleri ile en yaygın tiplerden birini oluşturmaktadır. Cumalıkızık'ta yalnızca 2 örnek ile temsil edilmiştir (**Tablo 4**) (**G. 27**). Bunlar benzer örnekleri gibi demirden dövme tekniğiyle yapılmıştır. Kastamonu, Ankara, Kırklareli, Kayseri, Sivas, Akşehir, Sivrihisar, Karaman, Tokat, Niğde, Samsun, Hatay, Antakya, Tarsus, Harput, Adana, Antalya, Isparta, İnebolu¹²², Erzurum¹²³, İspir, Bayburt, Siirt/Aydınlar, Bitlis, Divriği, Amasya, Göreme, Safranbolu, Beypazarı, Trabzon, Develi, Sille, Diyarbakır ve yurt dışında İtalya/Roma, Napoli, Kosova/ Prizren gibi birçok merkezde de örnekleri bulunmaktadır.

G. 27: “L” Biçimli, Tokmak ve Çizimi (Fotoğraf Z. Köşklü, Çizim N. Y. Büber, 2021)

122 Ataoguz Çal, “Kastamonu Şehri Kapı Halkaları ve Tokmakları”, 489.

123 Zerrin Köşklü, “Eski Erzurum Evlerinde Kapı Tokmakları”, *IX. Orta Çağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler (21-23 Nisan 2005 Erzurum)*, (Erzurum: [y.y], 2006), 337-345.

Tablo 4: Tokmak-Aynaların Evlere Göre Dağılımı (N. Y. Büber, 2021)

Tokmaklar		Cüvelsi "C"	
		Bişimli Tokmaklar	Volütlü Tokmaklar
Tokmaklar	Volütlü-Aynası Palmiye Formlu Tokmaklar		
	Volütlü-Aynası Kapak Palmiye Formlu Tokmaklar		
	Volütlü-Aynası İnce Dağdam Çiçektiren Tokmaklar		
	Diğesi "L"		
"L"	Bişimli Tokmaklar		

2. Malzeme ve Teknik

Çalışma kapsamında incelenen halkalar demirden dövme tekniğinde ve az örnekte pirinçten döküm tekniğinde yapılmıştır. Tokmaklar ise pirinç malzemeden olup döküm tekniğinde üretilmiştir. L biçimli tokmaklar Anadolu genelinde olduğu gibi demirden ve dövme tekniği ile yapılmış olup Cumalıkızık'ta çok az tercih edilen bir teknik olarak görülmektedir. Aynalarda genellikle döküm tekniği uygulanmıştır. Sayıca çok az olsa da kalın sacdan kesilerek yapılan örnekleri de mevcuttur. Bezemelerde delik işi ve sınırlı örneklerinde kazıma tekniği uygulanmıştır.

3. Değerlendirme

Eğrek Meydanı'ndan dar sokaklarla geçit verilen mahallelerde büyük çoğunluğu 19. yüzyıl özelliklerini yansıtan geleneksel iki katlı Türk evi şemasının günümüze ulaşan örnekleri bulunmaktadır.

Bu çalışmada günümüze sağlam olarak ulaşan 106 evin kapısında bulunan 66 halka ve 40 tokmak incelenmiştir. Tespit edilen halkalar kendi içerisinde 2 ana ve 2 alt tipe ayrılarak gruplandırılmıştır. Halkanın kesiti yuvarlak olanlar ve halkanın kesiti dikdörtgen olanlar ana tipleri; gövdesi burgulu, gövdesi yivlerle belirlenmiş olanlar da alt tipleri oluşturmaktadır. Cumalıkızık evlerinde en yaygın tip olarak yuvarlak kesitli halkalar görülmektedir.

İncelenen halkalarda aynaları olmayan örnekler olduğu gibi büyük çoğunluğunda aynalara yer verilmiştir. Aynalar ana yapısı yuvarlak, dilimli, üçgen ve çokgen biçimli aynalar olmak üzere 4 ana tip ve alt tiplere ayrılarak incelenmiştir. Dilimli aynalar da kendi içerisinde 4, 12, 13, 14 dilimli ve üçgen dilimli olarak alt tiplere ayrılmıştır. İncelenen 48 aynanın üzerinde delik işi tekniğinde farklı bezemelere yer verilmiştir. Bunlar, daire geçmeli, soyut yaprak, rumi-palmet ve anahtar delikli olanlar şeklinde gruplandırılmıştır. Yuvarlak biçimli olan aynaların üzerinde iç içe halkaların aralarında oluşan oval geçmelerle belirlenen bir düzenleme görülmektedir. Bu bezemelerin çoğunluğunda iç içe halka formunu tam olarak veremeyen bir işçilikle sadece yan yana oval dizi görünümü hâkimdir. Cumalıkızık halka aynaları içerisinde en yaygın tipi oluşturmaktadır. Yuvarlak biçimli olan diğer tipte aynaların üzerinde çarkifelek şeklinde sıralanan soyut bir yaprak formunu andıran deliklerin oluşturduğu bir bezeme uygulanmıştır. İncelenen aynalarda daire geçmelerden sonra en sık rastlanan bezemedir. Rumi-palmet motifli ve anahtar şeklinde delikli olanlar ise daha az örnek ile temsil edilmiştir.

Cumalıkızık evlerinin kapılarını tamamlayan diğer bir işlevsel ve estetik unsur ise kapı tokmaklarıdır. Köyüstü Sokak, Dinç Çıkmazı Sokak ve Nalbantoğlu Sokakta tokmak tespit edilmemiştir. Bu durumun sebebi bazı evlerin onarım sırasında tokmaklarının yenilenmesi, bazılarının takılmaması, bazılarının da kaybolması/çalınması olabilir. İncelenen 40 tokmak ise sağlam bir şekilde günümüze ulaşmıştır. Tokmaklar pirinç ve demir malzemeden döküm tekniği ve az örnekte dövme tekniği ile yapılmıştır. Tokmakların aynalarına delik işi tekniğiyle yapılan bezemeler uygulanmıştır. İncelenen Cumalıkızık tokmaklarında C biçimli, düşey U biçimli ve L biçimli tokmaklar olmak üzere üç ana tip belirlenmiştir. Bunların içerisinde en yaygın tipi C biçimli tokmaklar oluşturmaktadır. Bu tip, aynalarının biçimlenişine göre 3 alt tipte gruplandırılmıştır.

1. tip aynalar dış çerçevesi S - C kıvrımları ile tepesinde büyük, yanlarda daha küçük yuvarlak çıkıntılarla belirlenmiş bir görüntü vermektedir. Aynanın içerisi ortadan yanlara doğru küçülen sıralı iki ucu at nalı formulu beş düşey dikdörtgen şeklindedir. Yanlardaki iki delik daha çok soyut yaprak formunu hatırlatan şekli ile diğerlerinden farklıdır. Aynalarda görülen bu düzenleme farklı bir bakış açısı ile stilize edilen “Allah” lafzının müsennası ya da “Maşallah” yazılı bir tasarım olarak yorumlanabilir. Cumalıkızık’ta incelenen tokmak aynaları içerisinde en fazla benimsenen bu tip ol-

muştur. 2. tip aynalar 1. tiptekilerle büyük ölçüde benzemektedir. Yalnız bunların dış çerçevesi stilize dilimli bir palmet formunu hatırlatmaktadır. Aynaların delik işi bezemelerindeki benzer düzenleme de aynı şekilde düşünülebilir. Bursa ve çevresinde bu 2 tipin ağırlıklı kullanımı her ne kadar batılılaşma dönemi ile birlikte yaygınlaşan ve çeşitlenen bir tokmak gelişimine işaret etse de burada yeni kalıplarla çoğaltılarak kendine özgü bir biçime ve anlatıya dönüştüğünü göstermektedir. Çalışma kapsamında 3. tip ise Anadolu'da çok yaygın olmasına rağmen Cumalıkızık'ta çok az tercih edilen ampir üslup esintili kapalı palmet motifli tiptir. İncelenen Cumalıkızık evlerinde C biçimli tokmakların alt tipi olarak volütsüz ve aynaları ışınsal çubuklarla belirlenen örnekler de görülmektedir. 19. yüzyıl ampir üslup bezemelerinde farklı malzeme ve tekniklerle yaygın bir kullanım alanı olan ışınsal çubuklar tokmak aynalarında da aynı beğeni ile yerini almıştır.

Cumalıkızık evlerinde tespit edilen 2. tip düşey U biçimli tokmaklardır. Bunlarda ana gövde iki yandan gelen kollarla ortada birbirine kıvrım geçme şeklinde olup ayna akant yapraklarıyla oluşturulan palmet görünümlü bir tepelikle taçlandırılmıştır. Yaygın olmamakla birlikte tipin gövde ve aynaları değişken çeşitli örnekleri farklı bölge ve merkezlerde karşımıza çıkmaktadır.

Cumalıkızık'ta belirlenen bir diğer tokmak tipi olan L biçimliler de Anadolu'da en yaygın tiplerden biri olmasına rağmen burada çok az tercih edilmiştir.

Sonuç

Cumalıkızık evlerinde kapı halka ve tokmaklarının yaygın kullanımı, malzemesi ve teknik özellikleri başlangıçta Avrupa'dan ithal edilen kalıpların daha sonra yerel ustaların ellerinde biçimlendirildiği bir geleneğin devamı niteliğindedir. 18.-19. yüzyıl Osmanlı mimari ve süslemesinde görülen üslupsal özellikler kapıların madeni sesleri olan halka ve tokmalarda da benzer bir gelişim sergilemektedir. Bununla birlikte aynı dönemde diğer bölge ve merkezlerde görülen çeşitlilik Cumalıkızık'ta ya hiç temsil edilmemiş ya da örnekleri sınırlı kalmıştır. Cumalıkızık evlerinde kapı halka ve tokmaklarında tarih yoktur. Bu durum Anadolu genelinde olduğu gibi kesin bir tarihlen-dirme yapılmasına imkân tanımamış, bununla birlikte örneklerin ağırlıklı olarak 19. yüzyıla, geç örneklerinin de 20. yüzyıldan günümüze uzanan geniş bir zaman dilimine tanıklık ettiği anlaşılmaktadır. Osmanlı ev mimarisinin güzel örneklerini barındıran Cumalıkızık kuruluşundan günümüze geleneksel evlerinin işlevsel ve estetik süsleri olan halka ve tokmakları ile de tarihî değerini korumaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazarlar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Teşekkür: Yazılı olduğu düşünülen tokmak aynalarının örnekleri ile ilgili görüşlerini paylaşan Prof. Dr. Nevzat Hafis Yanık, Doç. Dr. Yusuf Bilen ve Prof. Dr. Hüseyin Yurttaş'a teşekkür ederiz.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The authors have no conflict of interest to declare.

Grant Support: The authors declared that this study has received no financial support.

Acknowledgement: We would like to thank Prof. Dr. Nevzat Hafis Yanık, Assoc. Prof. Dr. Yusuf Bilen and Prof. Dr. Hüseyin Yurttaş for sharing their views on the examples of mallet mirrors that are thought to be inscribed.

Kaynakça/References

- Aksoy, Esra. “Geleneksel Karacasu Evlerine Ait Ahşap Kapıların Analizi”, *Journal Interdisciplinary And Intercultural Art* 6/12 (2021): 113-135.
- Alav, Aşkın. “Geleneksel Isparta Evlerinde Kapı Tokmakları”. Yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2014.
- Ataoguz Çal, Özlem. “Kastamonu Şehri Kapı Halkaları ve Tokmakları”. *Kastamonu Eğitim Dergisi* 12 (2004): 485-504.
- Başak, Oktay. “Muğla Evlerindeki (Merkez Menteşe İlçesi) El Biçimli Kapı Tokmakları”. *Sanat Tarihi Dergisi* 30/1 (2021): 175-203.
- Bingöl, Battal. “Malatya Evleri Kapı Tokmaklarının Resimde İmge Olarak Kullanılması”. Yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi, 2011.
- Birdevrim, Aydan. “Anadolu Kapı Tokmakları ve Bu Formlardan Yola Çıkarak Çağdaş Seramik Öneriler”. Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 1997.
- Bursa (Hanlar Bölgesi & Sultan Külliyesi) ve Cumalıkızık Yönetim Planı (2021-2026)*. Ed. Tanju Verda Akan. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2021.
- Bursa Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu*, 2010.
- Cansız, Fatma. “Tarihi Bayındır Evlerinde Giriş Aralığı ve Kapılar”. *İzmir Araştırmaları Dergisi* 4 (2016): 24-46.
- Çal, Halit ve Özlem Çal. *Trakya Bölgesi Kapı Tokmakları ve Çekecekleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2008.
- Çal, Halit. “Beypazarı Şehrinde Kapı Halkaları ve Tokmakları”. *Cumhuriyetin 80. Yılında Her Yönüyle Ankara*. Ankara: Ankara Büyükşehir Belediyesi Yayınevi, 2004.
- Çal, Halit. “Osmanlı Kapı Halkaları ve Tokmakları”. *Osmanlı* 11 (1999): 275-285.
- Çal, Halit. “Niğde’de Kapı Tokmakları”. *As Art Decor* 77 (1999): 122-125.
- Çetin, Yusuf. “Geleneksel Sakarya Evlerinde Bezeme”. *Karadeniz Araştırmaları* 12/48 (2015): 143-164.
- Çiftçioğlu Sinem ve Özlem Sağıroğlu. “Kırsal Mimari Mirasın Belgelenmesi Bağlamında Seben İlçesi Kozyaka Köyünün İncelenmesi ve Sürdürülebilir Turizme Yönelik Koruma Ve Geliştirme Önerisi”. *TÜBAV Bilim Dergisi* 13/1 (2020): 17-34.
- Denktaş, Mustafa. “Divriği’nin Kapı Tokmakları ve Kapı Halkaları”. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 19 (2015): 113-139.
- Diyanet. “Fetih Suresi”. Erişim 12 Haziran 2023. <https://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf/kuran-meal-1/fetih-suresi-48/ayet-1/diyaret-isleri-baskanligi-meali-1>.
- Efe, Mervener. “Geleneksel Ayvalık Konut Mimarisinde Kapı ve Kapı Tokmaklarının Tipolojisi”. Yüksek lisans tezi, İzmir Demokrasi Üniversitesi, 2019.
- Ekinci, Esra. “Geleneksel Mardin Evlerinin Kapı Tokmakları ve Halkaları”. Yüksek lisans tezi,

- Dicle Üniversitesi, 2019.
- Erçin Koçer, Serap. “Kula Evleri, Kapı Tokmakları ve Halkalar”. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* 2 (2016): 211-224.
- Evecen, Arzu ve Merve Acar. *Kültürle Giydirilmiş Bedenler*. Ankara: İksad Yayınevi, 2020.
- Göktaş Kaya, Lütfiye ve Fatma İribaş. “Bartın Geleneksel Evleri, Cephe Düzenlemesi ve Ahşap İşçiliği”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 49 (2020): 1-26.
- Göktaş Kaya, Lütfiye. “Geleneksel Kapı Halka ve Tokmakları: Safranbolu”. *ZKÜ. Sosyal Bilimler Dergisi* 6/12 (2010): 341-369.
- Güler, Ramazan. “Geleneksel Gerede Evleri”. *AHBVÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi* 2/5 (2021): 63-78.
- Gümüş, Ömer. “Geleneksel Tekirdağ Evlerinin İç Mekân Analizi”. Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, 2007.
- İskenderoğlu, Levent. “Malatya Evlerinin Kapı Tokmakları”. *Sanat ve İnsan Dergisi* 1 (2009): 47-60.
- Kartal, Mehmet. “Eski Kayseri’de Kapı Tokmakları”. *İlgi* 53 (1988): 25-57
- Keskin, Serdar. “Geleneksel Kemaliye Evlerinin Ahşap Kapı ve Pencerelelerinin İncelenmesi”. Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, 2016.
- Köşklü, Zerrin. “Eski Erzurum Evlerinde Kapı Tokmakları”. *IX. Orta Çağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler (21-23 Nisan 2005 Erzurum)* (Erzurum: [y.y], 2006), 337-345.
- Melikoğlu, Yahya ve Yeliz Selvi. “Sınırın Estetik Nesnelere: Şanlıurfa’da Tarihi Kapı Tokmakları ve Halkaları”. *Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi* 10/53 (2017): 1307-1381.
- Olaş, Nurullah. “Muğla (Menteşe), Milas ve Marmaris Evlerinde Bulunan Kapı Tokmakları”. Yüksek lisans tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2019.
- Özgen, Mutlu. “Geleneksel Tokat Evlerinde Kapı Tokmakları”. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* 11/1 (2018): 87-104.
- Pamuk, Fatma. “Safranbolu Evlerinde Ahşap ve Metal Süslemeler”. Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, 2010.
- Perker, Z. Sevgen ve Nilüfer Akıncıtürk. “Cumalıkızık’da Ahşap Yapı Elemanı Bozulmaları”. *Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi* 11 (2006): 43-51.
- Perker, Z. Sevgen. “Halk Mimarisi ve Cumalıkızık Örneği”, *Bursa Halk Kültürü Sempozyumu Bildiri Kitabı 1*. Bursa, Uludağ Üniversitesi Yayını, 2002, 273-284.
- Sağıroğlu, Özlem, Tuğba Kınıklıoğlu ve S. Sezi Karayazı. “Akseki, İlvat Bölgesi Ahşap Kapı Tipolojisi ve Kilit Sisteminin ‘Traka-Tıfraz’ Belgelenmesi”. *TÜBAV Bilim Dergisi* 9/3 (2016): 10-30.
- Sarıca, Aynur. “Payitaht Edirne’de Geleneksel Kapı Halkaları ve Tokmakları”. *Route Educational and Social Science Journal* 6/7 (2019): 1036-1053.
- Sayan, Yüksel. “Uşak’taki Tarihi Türk Evleri”. Yüksek lisans tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 1995.
- Sayın, Betül. “Osmanlı’dan Günümüze Hat Sanatında Müsennâ”. Yüksek lisans tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2020.
- Selvi, Yeliz ve Yahya Melikoğlu. “Sınırın Estetik Nesnelere: Şanlıurfa’da Tarihi Kapı Tokmakları ve Halkaları”. *Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi* 10/53 (2017): 1002-1012.

- Söğütlü, Cevdet ve Emrullah Kılıç. “Geleneksel Mardin Evlerine Ait Ahşap Kapıların İncelenmesi”. *Politeknik Dergisi* 13/4 (2010): 253-259.
- Yeni, Özgür ve Yusuf Çetin. “Kastamonu Taşköprü İlçe Merkezinde Yer Alan Geleneksel Kapı Tokmakları”, *Güzel Sanatlar Dergisi* 37 (2016): 290.
- Yılmaz Erkovan, Nisa ve Nazmiye Gizem Arı. “Alanya Geleneksel Konutlarında Kapılar”. *Amisos Dergisi* 3/5 (2018): 493-514.